

lahanyela ya le mutini.

Ndzimana ya 7.

Ndzimanyana ya 1 Hlomisa.

Wansati loyi a ha ku tekiwaka a ta evukati i u vuriwa Hlomisa, hi leswaku wa ha ku hloma. Lembe ri nga hela a ha vuriwa hlomisa laha mutini, kambe loko swi famba a ko a kuma nwana kumbe vombirhi a nga ha vitaniwi hlomisa, u ta vitaniwa NHLANGWANA (wansati lo'wuntswaha).

1. Loko a tshuka a va ni khombo ra ku hlwela ku kuma swihlangi u ta huma evuhlomiseeni swinwe ni tintangha ta yena. Na kambe e ndzhaku ka nkarhi loko ku ngo hloma unwana wansati kwala mutini hi yena loyi a nga ta faneriwa hi vuhlomisa kasi yena u ta va nhlanguwana.
2. Jaha loko ri kurile, ri rinaniwa hi ku teka ensati, ri fanela ku kota ku tirha. U fanela ku kota ku aka yindlu, hi kona swi nga ta khorwisa leswaku u ta swi kota ku hlayisa ensati wa yena. Kasi loko a nga si kota ku aka yindlu wa ha langutiwa a ri nwana. Hi le ndlwini ya yena laha a fanelaka ku hlomisela kona.
3. Loko jaha ri nga swi kotana ku aka yindlu na swona a swi na nhaka u to hlomisela e ndlwini ya mhani wa yena. Mukhegula u to huma a ya etlela kunwana ku sala nwana wa yena ni hlomisa. Hlomisa leri hi yena nwini wa timbita ta laha ndyangu, hi yena musweki. Hlomisa leri ri ta va kwala timbiteni ku fikela a ntehunxiwa hi wunwana loko ka ha ri ni vateki laha ndyanu. Hi leswaku loko ku fika hlomisa le'rintswaha yena u ta nyikiwa embita (u ta huma mbita).
4. Wansati lo'wuntswaha loko a tekiwile e tehengweni u ta fikela e ndlwini ya nsati lo'nkulu, nwini wa muti. Kutani loko nkarhi wa yena wa ku huma mbita wu ta va wu fikile u ta kumeciwa mbita hi yena nwingi wa yena, kasi i nkatikulobye u lo rhanqa a kandza.

K24/11

5. Hambi loyi wanuna a ri xisiwana (a feriwile hi vatswari) u tekela n'ati kwalaha a nga kulela kona. Yoloyi a a nwi phamela hi yena mana wa yena loyi a nga ta nwi humesa mbita.

6. Hambi leewi nhlomi (hlomisa) a nga yena mana wa muti hi tlhelo ra timbita ta laha ndyanu swinwe ni mitirho hikwayo ya tlhelo ra ku phamela vandyangu, u etlela e ndlwini ni nuna wa yena.

7. Ku ni vanwana vanhu la'va nga swi kotiki ku hanya ni vanhu vanwana, kutani hlomisa le'ro tano ri ta karhata havomu laha mutini a endlela leswaku va hatlisa va nwi humesa mbita. Na swona loko va nga ringeta ku ala va ku va ta swi fambisa hi nawu, u tala ku endla leswaku nuna wa yena a suka laha mutini hi nhloko ya yena a nga twanananga ni vatswari va yena.

(a) Khanyakwai n'ati wa Muswazi loko a hloma u lo hlomela e ndlwini ya mana wa yena hikuva Muswazi a a nga si aka yindlu. U tshamisile kona a ko a kuma swihlangi swimbirhi; ndzaku ka swona a aka yindlu. A huma mbita a ya titehamela e mutini wa yena.

(b) Khataza nkat'a Matsakale loko a hloma u kumile e vukatini ku rhan'ile vasati vambirhi yena a ri wa vurharhu, kutani a hlomela e ndlwini ya loyi nkulu. U hanyile kona ku ko a kuma xihlangi, ndzaku a huma mbita loko a akeriwile yindlu ya yena.

Ndzimanyana ya 3.

Hlomisa ri dyondzisa swa muti hi nwin'ni.

Loko yi ri milawu ya ku hanya nhwanyana wunwana ni wunwana u suka a dyondzisiwile ni ku layiwa a ha ri kaya. Milawu hikwayo ya vutomi loko a ri nwana l'a dyaka a fihlula wa yi tiva.

Nhlomi loko yi fika e vukatini yi fika e mutini lo'wuntswaha, laha na byona vutomi bya kona byi nga byintswaha e ka yona. Kwalaho nwin'ni (mana wa nuna) u ta fanela ku nwi dyondzisa swa laha ndyanu. U ta nwi komba timbita to swekela e ka tona. Mbita ya vuswa, ya muroho, mbita ya mati, ya tihove, switshatshana ni tinhlelo, swirhundzu na swona swintevana. U nwi komba na wona madulu ni

tingula ta mavele, ni switendza swa timanga; u nwi komba ni mindyelo; wa mukhalabye ni wa nuna ni wa swihlangi ni hikwaswo le'zwi fanelaka. Loko a ha ku fika a nga si tolovela, loko a heta ku sweka u ta vitana nwingi a ta ta phama. Swi ta teka masikwanyana a ri karhi a endlisa xisweswo, kutaku loko a swi vonile, u ta hamba o na heta ku sweka o ohamele swibye/hikwaswo swa ndyangu.

Xik. (a) Gavaza nsati wa Hunisi wa Mwanati loko a hloma u kumile nwingi wa yena a khomile ndyangu. Hi yena loyi a nga nwi nyiketa hikwaswo ni ku nwi komba mukhuva lowu a fanelaka ku tirha ha wona laha mutini. Leswi Hunisi a a akile yindlu a a etlela kona ni nuna wa yena; kambe a a ya le ka nwingi ku ya tirha kona. Nwingi a nwi komba mbita leyi a fanelaka ku yi tirha loko vanhu va hlayile, ni le'yi fanelaka loko vanhu va nga talanga. A nwi komba ni swimbitana swa muroho, ni timbita le'tikulu le'ti khomeleke swo kamdzela ha swona ni swo handzela ha swona (rininga ni mphoho); hikwaswo lesei swi vekiwile e khurisini ni le ri upakupeni ra yindlu. Loko a hetile sweswo a nwi yisa e handle e xivaveni, ni le madulwini a ya nwi komba kakbe le'zwi hlayisiwaka kona. Dulu ra timanga hi leri; Ngula ya mavele hi leyi; Ngula ya tindlwa hi leyi loko u ta lava ku sweka tihove; tinyawa na tona hi leti; ku vula nwingi wa yena timhaka leti hikwato. A nwi komba ni mbita yo lovekela mbila ni ya madleke (vuputsu), a nwi komba na rona sambelo ro chelela nuna mati yo hlamba ha wona, kumbe nkulukumba wa muti.

(b) Muhlavaasi nkat'a Maboko Matilave loko a hloma u kumile nwingi wa yena a ri ni nwana wa nhwanyana a nga yena muharivo wa hlomisa. Mhlomi hi yena a nga ta va nwini wa muti; hikokwalaho nwingi wa yena a nga sungula ku nwi komba ni ku nwi dyondzisa swa ntirho wa ku lunghisa swakudya e ndyangwini lowu. Ku ka mati wa ha ri mpundzu ni ku tseleka timbita hi nkarhi wa kona wa ku fihlula; ku lunghisa mati ya nuna kumbe ya mukhalabye ya ku hlamba ma cheriva e sambelweni. Swilo leswi hikwaswo a swi kombiwa ni ku swi dyondzisiwa

kwalaha mutini lowu; kambe loko wu ri ntirho hi woxe u suka a wu dyondzile e kaya.

Mhaka yo rhangā e kuxeni ka eiku Nhlomi yi pfukela e nambyeni kumbe e xihlonyeni ku ya ka mati. Wa m^e kufumeta a chelela nuna ni valamu ni mukgalabye na yena nwingi. Loko a sungula ku sweka, a tselekile timbita u ta pfa a hlantswa swibye, nkarhi wolowo nwingi u ta nwi pfuna ku pfa a tlhorhela timanga. Mbita ya vuswa yi le/xitikweni na yona ya muroho. Loko mbita yi ri karhi yi swekiwa, loko a ri ni muharivo a nga pfa a nwi kandzela timanga, kasi loko a nga ri na yena u to tikandzela loko mbita yi ri karhi yi phyaphyarha. Timanga loko ti kandziwile ti to cheriwa e mbiteni ya muroho ti kandzela. Ntsena loko yi ri muroho ya vongwe u ta sungula hi ku punga timanga hi ku ta pukutsela muroho a chela. Loko hikwaswo swi upfile, yena a ha ri lo'wuntswa e mutini u to ya suma e ka nwingi leswaku a nwi phamela; kasi loko a ri a masiku laha ndyangū lowu, u to phama yena nwini.

Swibye swi ya hi vini va swona; xa nuna xi phamela yena ntsena, swi tano na xona xa mukgalabye ni xa mukhegula ni swa vafana ni vanhwanyana. Loko ku tehuka ku fika vaendzi, vona va ta fanela ku swekeriwa swa vona. Loko va ri vo hundza hi laha kaya vona va nga fihlutiwa le'byi nga ta va byi ri kona, byi bha dyiwanga.

Hi ndzhenga nwingi loyi u ta huma ni vanhwanyana vanwana va muti va ya e ku rhoteleni ka tihunyi. Loko wu ri nkarhi wa ku hluka ka le'ewi milaka, va ta kha muroho ya xihaja, muphye, muxiji ni swinwana. Loko va vuyile u ta tlhela a teka khuwana a tautsumela e nambyeni kumbe e xihlobyeni ku ya ka mati yo ta sweka swa xilalelo.

Loko a fikile kaya nkarhi wu fikile wa ku tseleka timbita ta xilalelo u ta kukula nkuma e xitikweni a tshivela ndzilo a tseleka timbita ta yena. U ta sweka a va phamela va lalela. Loko ri perile nkarhi wa ku etle a wu ri lusuhi u ta ya andlalela nuna sangū; leyi i yindlu ya yena laha na yena a etlelaka kona.

Loko ku phamiwa vugwa kususiwa byiteanana hi nkombe byi
vekiwa kunwana, ku va kona ku shameriwaka wanuna. A swi endleki
ku phamela xikanwe e xibyeni xa wanuna, hikuva i munhu wa tinyimpi
va nga rhanga hi yena e nyimpini va nwi dlaya. Wolowo i nawu lowu
vavaati va nga wu rivariki.

Ndyelo wa wanuna wa khateriwa. Wu vakeriwa e xitshatsheni,
xi funengetiwa; kumbe wu veheriwa e ximbvulwaneni xi nga ni
xipfalo. Sitsahatehana ni xifunengeto xa xona swi saekisiwa
(bombise) hi vuhlalu. / Nhlomi (Hlomisa) a yi engheni e tshangeni
ra tihomu. Loko a lava ku sindza hi vulongo wo kombela vafana
va ya nwi nusela byona; loko ku nga ri na vafana u fanela ku
rhuma vanhwanyana la'vatsanana va ya nwi musela byona.

Ku rhiyiwa ka Nhlomi ku vona vumunhu bva yena.

Loko nhlomi yi sungula mitirho ya yona laha vukatini, va ta
rhandza ku tiva leswaku i munhu muni-ke? Vanwana va ta hlaya
timongo, kutani va ti cukumetela e ndlwini, va nwi rhuma leswaku
a ya kukula. Loko a ri munhu wa xiviri u ta ti rholela a ti
hlengeleta, a ti hlayisa e xibyeni, a veka. Loko a ri wo swi
tiva u hatla a ya ti komba nwinzi wa yena.

Nkarhi wunwana vanwana va nwi rhiya hi nyama. Va yi
teemelela va ri vona, yi hlayiwa, masuku va nwi nyika leswaku
a yi sweka. Kutaku loko a phurile, a yi tisa va tlhela va yi
hlaya. Loko yi kumiwa yi ri kona hikwayo, va ta tiva leswaku
i munhu nane, kasi loko ku kumeka leswaku swinwana swa yona swi
nyamalarile, va ta nwi vilela.

Nhlomi yi nga ha rhiyiwa hi timanga le'ti nga lo maalala
e ndlwini, na kona e rhumisa ku ya kukula. Loko a teka tinwana
a phorha u ta va a tiviwile leswaku i munhu wa ritiho. Swilo
leswi loko swi ri karhi swi nyamalala, u ta vutisiva, a komba
hilaha swi nga famba ha kona. Loko swi voniwile swinene leswaku

wa teka, a nga rhumeriwa e ka rikwavo ni vito ra vukhamba (muyivi).

Loko a kaneta swi nga endla leswaku va ko va ya e mungomeni, va ya hlahluva. Loko a vuya a kkanile wa rihwa; kasi loko a vuya a wile, va ka yena va nga nwi vuyisa hi xanchumu (homu yo ta khongela ha yona leswaku a rivaleriwa). A nga vuya swi hela. Loko va nga ha nwi lavi va le vukatini, vukati byi nga fa hi mhaka leyi. Swi chavisa ngapfu loko wansati a yiva; siku rinwana a nga dlayida ndyangu hi ku wu swekela swilo le'swi nga yiviwa. Vini va swona va nga endlelela, kutani vadyi va swilo leswi va humeleriwa hi khombo.

Nkarhi wonwana a nga lumbetiwa ntsena byi ri vukwele, kwalaho loko swi laviwa swi kumiwa swinene leswaku kunene a nga dyohi no:umu, swi nga/endleka leswaku a rihwa.

Nhlomi ya ringetiwa hi tlhelo ra mitirho. Loko a fanela ku tlhokala ni ku kandza mavele u fanela ku ka a nga halateli. Loko ya ri mavele la'ya andzaka, ma ta fanela ku vuya ma ri tano; hambu xi ri comela e ku sileni na xona xi ta fanela ku vuya xi nga hungutekanja, hi xona va nga ta ku: Nwa-Masi i wansati, hi tekile wansati kunene. Wa swi kota ku hlayisa swilo. Kutani u ta tahem eka; hambu nwingi o tshuka a endzile a nga vileli, wo tiva leswaku le kaya u si ile wansati loyi swilo swa muti swi nga ta sala swi hlayisekile ku kota loko yena a ri kona.

Vanwanyana la'va nga na ku tiva ka vumunhu, vo suka ekaya va layiwile e ka timhaka to fana ni leti. Va swi tiva leswaku swi to va swa nkarhinyana loko va tiyisela swi ta hat'a ku hela; kunene loko a tiyiserile masikwanyana, u to tva va ri karhi va nwi dzunisa: A mi vonike, loko va ku munhu u tekile va vula leswi; hi yena a nga wansati ka. Nwana wa hina u tekile ha kunene. Nwanyana loyi na yena u ta swi vona hi yexe leswaku kunene wa rhandziwa. U kandzile vukati.

ser 862

Swivila swinwana swa Nhlomi (hlovisa).

Ku ni mirhi le'yo tala le'ya nga orhiwiki; hi leswaku levi tihunyi ta yona ti nga tshivenwiki; ku fana ni mbholovisana, ntsengele xitsalala ni minwana. Kutani loko nhlomi yi fika yi fanele ku kombiwa mirhi hikwayo le'yi nga orhiwiki e ndyangwini wolowo. Vanwana va biya miti hi xitsalala; hikokwalaho e ka vona a xi fanekelanga ku orhiwa; vanwana va biya miti hi nkonola, kwalaho nkonola wa yila e ka vona. Loko a ya e u rhoteleni a mahlahla wa chava ku rhotela tihunyi ta mbholovisana, ni ta xitsalala, loko a byeriwile leswaku muti wu biyiwile hi yona mirhi leyi.

Xana nhlomi yi ni neimu, va rima xana?

1. Nhlomi loko yi fika laha kutani yi fanele ku laveriwa eneimu laha yi n, a ta tlanga kona. Swa tiviwa leswaku hi yena nwini wa timbita ta laha kutani; kambe ku ta fika nkarhi wo tshova swifaki, kutani loko a nga ri na neimu u to navela xifaki kasi a nga na laha a nga tshovaka kona. Yinwana mhaka hi leswaku u fanele ku tikomba leswaku kunene i waneati, a nga rima ni ku hlayisa ndyangu ewinene.
2. E ka Nhlomi ku tirha swa le ndlwini (ndyangu) ntsena a ewi vuriwi leswaku u ni mitirho. Ku rima hi wona wu nga ntirho lo'wukulu. Nwa-Mani i waneati, wa xi halalata; hi leswaku wa rima. Waneati u fanele ku kota mitirho hikwayo ya le maenwini: Ku bala ma shimbu, timbewu ta xieati (timanga, tindluwa, tinyawa, rininga, tinhwembe, matambala, mindzheko, mitchumbula ni swinwana ni swinwana).
3. Nhlomi e nainwini ya nwin, i a nga ngenisi voko, handle ka loko a nga lo rhumiwa. E nainwini ya nuna wa tirha. Na byalela loko mavela ma nga rilanga seinene; wa hla-ula; wa tshovela; kambe e ku ngenisa voko a tshova xifaki kona a nga na fanelo. E nainwini ya nuna a ku tshoviwi xifaki, mavele ya yona ma lan utela

loko vavasati va heleriwile, hi kona va ma phakeriwaka.

4. Loko ku tshoveriwile, mavele ya vonkwe ma herile, Nhlomi u ta sungula hi ya yena a ma tirhisa, kutani loko ma herile u ta komba timhaka e ka nwingi wa yena; kutani ku ta dyiwa ya nwinzi. Loko na wona ma herile, va ta ya suma e ka mukhalabye wa muti, kutani hi kona a nga ta va nyika ya yena lesvaku va ma tirhisa.
5. Nhlomi na yona yi fanele ku lumeleriwa exikomu a ta kota ku titirhela swa yena swa tlhelo ro rima, ku hlakula ni ku khulela muti.
6. Loko a ri ni xihlangi xa le makatleni wo rima a xi velekile (beburile); kam e loko a rini makwavo lo'ntseongo a nga nwi tamelela xihlangi lexi; kum e loko a kumile laha kaya vukatini bya yena, nuna a ri ni ndzisana ya nhwanyana wa nwi tamelela xihlangi, kumbe nwingi loko va twanana swinene wa nwi pfuna mikarhi leyi swi fanelaka.
7. Ndzhaku ka loko a hlomile Makhanana nkat'a Mudungazi u hetile lembe ro rhang'a ra vuhlomi bya yena a ri karhi a ya e ku rileni loko a hetile ku tirha swa laha kaya, a va yiserile swakudya lomu va tirhaka kona vingi va yena. Loko a va hile mati yo hlamba mavoko ni swakudya hi kona a yaka e nsinwini ya yena a ya rima. Nkarhi wunwana a nga swikoti ku kuma enkarhi wo ya rima loko a pfukile a kandza, na swona ku nga ri na tihunyi to ringane laha mutini, kasi ku sweka swona swi nwi langutele.
8. Hi nkarhi wa xirimu loko rixa vingi vo pfukela e masinwini, kasi laha kaya ku sele nwana wa vona (Nhlomi) a sala a sweka a lung'hisa hikwaawo swa muti hilaha swi fanelaka ha kona. Sweswo loko swi herile u va heleketela swakudya, ndzhaku ku va kona a kumaka nkarhi wo ya e nsinwini ya yena. Loko a nga ri na tihunyi e kaya u ta ya kona ku ya rhotela tihunyi; nkarhi lowu a nga ta vuya ha wona loko tihunyi ti kala vu ta va wu ri nkarhi wa ku lung'hisa swakudya swa xilalelo.

9. Nhlomi (Hlomisa) i munhu loyi a ha ku fikaka e ndyang'ini wunwana a suka e ka wunwana; hambi wo va muti wunwe. Yena wa ha ri n'eni, wa ha ri xihlangi, a nga yi ku ya rima NSIMU ya hosi. E nfinwini ya hosi ku ya tindhlan'wana, va nga vavaati la'vantswa.

Nhlomi vi nyikiwa (humesiwa) embita.

Nhlomi yihi ni yihi yi nyikiwa embita loko (a) va vona leswaku u tshamefile ku ringana laha mbiteni ya nwingi, u tekile malembe. (b) Va nga hatlisa ku nwi humesa mbita loko va nga twanani, vutomi bya kona byi nga tivikani, (c) loko a ri neati lo'nkulu wa hosi, a nga mana wa tiko, yena a nga xwi loko a fika e vukatini, u fanela ku hatlisa a va ni mbita ya yena, (d) loko ku fika Nhlomi le'yintswa (Ndzisana ya nyna loko a hlomisa).

1. Loko nhlomi le'yintswa yi fika laha mutini, loyi a a ri kona u fanela ku nyikiwa (humesiwa) mbita ya yena xikanwe; swi nge endleki leswaku va va swinwe e mbiteni yinwe, wunwana lo'wo loloha u to dlayisa wunwana mitirho. Mbita ya laha kaya yi fanela ku khomiwa hi loyi a ha ku fikaka. Loyi a humeke mbita na yena wa ha fanela ku phamela vingi va yena, a nga va tsoni, u dya na vona.
2. Nwingi (nhlomi) loko a ko a hlwela e mbiteni a heta malembe swi komba ku twanana ni ku hanyisana swinene ni vetewari va nuna. Ku twanana loko ku ri hava a nga hlweri ku humesiwa ya yena mbita a ya endla swa yena a ri yexe kule na nwingi; kambe xi ta va xi-sandzu e ka Hlomisa leri.
3. Nkarhi wunwana loko a ri nwana wo velekiwa nwingi (Nhlomi) a nga pfumeri ku sukela nwingi wa yena. U tshama na yena a nwi hlayisa hi ku vona ku twanana ni ku hanyisana khwatsi.
4. Nhlomi leyi loko a ri neati lo'nkulu wa hosi le'yi fumaka, loyi a nga ta veleka hosi, loyi a nga mana wa tiko, yena a nga yimifiwi embiteni ya nwingi, u hatla anyikiwa (humesiwa) ndyangu. Loyi i mana wa VANHU. U le henhla ka mindyan'gu hikwayo, a nga

- 9cont - swi koti ku va hansi ka wunwana ndyangu; hikokwalaho u kume ndyangu xikanwe loko a ho ku fika.
5. Hambi vavanuna va wu tiva nawu lowu a va ngeni e timhakeni ta ku humesa munhu mbita. Kambe loko ya ri makungu a va ma pfumari; kikuva ku huma ndyangu a hi mhaka le'yitsanana, i mhaka le'yikulu na opfu, le'yi endlwaka hi vakulukumba. (Hi nkhensa makungu) hi lesa u mhaka le'yikulu hi loko munhu a tivisiwa timhaka ti nga si endlakala.
6. Hlomisa ri humeriwa mbita hi nwingi. Nuna wa yen a nga na rito e timhakeni ta kona. Mukhagulu loyi loko a ri ni varikwavo kwalaho kusuhi wa va tivisa. Loko va ri vanhu vanene va ta nwi nyika leswi va swi kotaka swa swibye le'swi nga ta nwi pfuna ku tirhela ka swona.
7. Mukhegula u ta aweka mbita ya vuswa, a vitana nwingi (nsati wa nwana wa yena) a ku ka yena: "Nwananga, sweswi u tehamile ku ringana laha ndyangu, namuntlha nazi ku humesa a wena mbita. U tirhile swinene na mina hi malwandla la'makulu; swi ndzi tsalele ngopfu. Sweswi u fanela ku va ni ndyangu lo'wu nga wa wena. Wa ho to hi hlayisa tanihi laha u nga endla ha kona".
8. Hambi a swi kota ku vula marito ko loku a byeriva mhaka leyi, mhaka le'yikulu u to silela madleke, a ya nkhensa ha wona e ka mans (nwingi) wa yena. U ta suka a ya ka vona, a ya va byela hikwaswo le'swi humeleleke, ni hi ndlela l yi swi nga ta ha yona. Na vona vatewari va yena va ta tsaka ngapfu, kutani na vona va ta ringeta hi matimba ku nwi longisa, ku nga ku nwi pfuna hi swebye leswi a nga ta swi tirhisa. Loko a vuya kona u ta va sweswi a hanya e mutini wa yena. Hikwaswo leswi a nga ta swi kuma u ta va a ri karhi a dya na vona hi xipanzwa lexi a xi humesaka siku rinana ni rinwana.
9. Wunwana nhwanyana (hlomisa) a nga pfuxa nkiteikitei hi ku chava

10 mitirho ni ku loloha. U ta endla futa laha mutini, loko va ku va nwi/hlamula vo vuya na yena. Kwalaho a va nga koti ku endla nchumu ha yena loko ku nga ri ku nwi humesa mbita, va hambana na swona. Kambe mhaka yo tano i tingana, va rikwavo loko va yi twa a yi nta va tsakisi.

(a) Cheyeza nkata Xihangule u hatlisile ku kuma mbita ya yena hikuva u te a ha ku hloma, na yona ndzisana ya Xihangule, a nga Mudumela, o hlomisa, hikokwalaho Cheyeza va nga hatlisa ku nwi humesa mbita leswaku Nhlomi le'yintawha, nkata Mudumela, a ta saja a fuma hikwaswo swa ndyangu, a nga karhatani na munhu.

(b) Milarisi nkata Kolweni yena u te loko a hloma a kuma nwingi khomile ndyangu. Milarisi a a lehile mavoko (loloha) a ri ritawha (kariha). A a etlela ni ku pfuka hi nkarhi lo'wu rhandzaka hi yena; a ya matini loko mbilu yi vula sweswo; a sweka loko a swi rhandza yena nwini, a nga ri na mhaka ni mikarhi. Loko va ku va komba timhaka leti vo vuya naye. Xikanwe nwingi hiloko a nwi humesa mbita. Sweswo a swi na makungu hikuva swi endliwa hi nchavo.

(c) Jamela nkata Mathalaza loko a hloma u kumile Mathalaza a ri ni vasati vambirhi laha mutini, kutani a fikela e mbiteni ya nsati lo'nkulu a nga yena mana wa muti. Jamela a a ri nwana wa ku tswalwa; a endla hikwaswo hilaha a nga layiwa ha kona ni hilaha yena a a twisisa ha kona. Va hanyisana swinene ni nwingi wa yena va tsakisana nasiku hikwawo. Loko ku fikile nkarhi lowu nwingi (mukhegulu) a nga te u nwi humesa mbita yena a nga pfumelanga, kutani va swi tshikisa xisweswo a sala a ha ri e mbiteni ya ndyangu, ku ri ni ku rhula lo'kukulu.

10. Loko hlomisa ri hlomele e ndlwini ya nwingi hi leswi anuna a a nga si aka yindlu, loko ku hundzile mikarhi u ta fanela ku akeriwa yena; kambe loko tindlu ti tele u ta fanela ku aka yo swekela ka yona. Hi leswaku siku a humaka mbita swi nga ti nwi

karhata hi masiku ya timpfula.

11. Wansati loko a nyikiwile mbita ya yena swi vula leswaku sweewi wa tifuma, swilo hikwaswo swa kwalaho ndyangu swo ba nhloko ya yena. A swi fani ni tolo a a suma e ka nwingi loko a vona swo karhata.

Ndzimana ya 8.

Mitirho ni matshamele ya wansati e mutini.

1. Xichavo ni ku kurisa nuna.

E swilweni hikwaswo wansati wa xiviri u ni xichavo na swona u kurisa nuna wa yena. Loko a vulavula na yena u ri: NWINA, a nga vuli: WENA. Sweewo xi ta va xisolo. Swa yila kambe ku vitana nuna hi vito ra yena. Wanuna u vitaniwa hi vito ra nwana wa yena: Tata wa Misaveni. Tata wa Mofleni. Ni loko a vulavula hi yena a nga ri kusubi u ri: Tata wa Mani, a vula vito ra nwana. Loko a losa wanuna wa khinsama.

Ku fanisa: Maendlela ya hambene ni ya Xisutho, hambani ya ri ya Xivenda. Vatsonga va khisama kambe va ri karhi va languta loyi va vulavulaka va yena; loko ku nga ri la'va tingana vona va chavisaka kumbe ku chavana ni mahlo ya vanwana vanhu. Vasutho vona va losela va ri karhi swi voyamele tlhelo ro komba ku etlela hi rivamby. (Ku etlela hi rivamby swi endliwa hi mani na mani, hambani wanun hambani wansati loko ku losiwa hosi Mudjadji). Kasi vaVenda vona va swi hundzeleta hikwaswo le'swi endliwaka hi vaSutho kumbe vaTsonga.

2. Mitirho ya le mutini.

Mitirho ya le kaya (ndyangu).

Wansati lo'wunswa loko a nyikiwile mbita (ndyangu wa yena) na swona a ri ni xihlangi kumbe swihlangi, mitirho ya kona na yona yi ya yi tala hikuva milomo yi ta va yi andzile. Wansati loyi i mana wa muti wa yena; hikwavo va nwi vona ni ku nwi vula munhu.

K24/11

U tilangutela muti wa yena hilaha a swi vonaka ha kona. . Wa rhidela tindlu loko ti tshuvukile, a eindza; wa tshutshutsa tindlu loko ti fanela ku endlwa le'tinewha hi nkarhi wa kona. U lunghisa ndyangu leswaku wu tshamisa wu sasekile wu vonaka leswaku ku hanya vanhu kona. Wa wu kukula. Tihunyini hi yena, ni le nambyeni hi yena. I mana wa vanhu.

Ku kukula xitiko. Ku kukula yindlu.

(1) Ku risasekisa ku l-viwa hi vanhu hikwavo. Hambi xi ri xihlangi xi rhandza swo saseka na xona. Nawu wa ku kukula xitiko wu ni timhaka timbirhi e ka wona. (a) Ku nyenya thyaka, (b) Ku ohava vuloyi ni le'swi fanaka na byona. Ku ohava thyaka.

2.12.

Ku ohava thyaka munhu u fanela ku kukula nkuma e xitikweni a nga si tshivela ndzilo. Vavasati nawu lowu va wu tiva ngopfu. Swi tsandza ni loko wansati a nga si va ni vukati nawu lowu u wu dyondzisiwile wa wu tive swinene, wa wu tirhisa; kutani loko a ri ni vukati bya yena u wu tirhisa hi ku tala.

3. Mhaka ya vumbirhi ku chaviwa ku biha ka vanhu. Swa endleka leswaku vanhu vanwana va chele mirhi le'yi onhaka e xitikweni xa munhu, leswaku ku vangeka nakhombo ni mikitsikitsi. Le swi vuriva vuloyi. Xiko.. Maalakubyelwa wa ka Povela a a nga twanani ni hosi Dabuka, hiloko hosi yi vona leswaku a swi pfuni chumu ku hlayisa munhu lo'wo tano e tikweni u ta onha vanhu. Hi loko hosi yi ta rhuma Dukuza (tihosi ti ni mirhi le'mikulu ngopfu) a ya nyunyeta murhi (a-va-hi-lombe) e switikweni swa ka Maalakubyelwa loko vini va muti va humile va famba va chucha. Loko va ka Maalakubyelwa va vuyile, va fika va tshivela mindzilo ya vona, a swa ha tekanga masiku. Xikanwe ko humelela madzolonga, yo va ngondzo-ngondzo, vo rhurha.

Ku fanisa: Ku ni murhi lowu va nge i mbholovisana (-ni), lowu hlomisa ri wu kombivaka loko ri fika laha ndyangu leswaku ri nga wu rhoteli lihunyi ta wona. Wa holovisa vanhu, wa tlhanya mindyangu loko wu tsiveriwile e xitikweni.

4. Nkarhi wurwana ni wurwana nhwanyana u dyodzisiwa ku kukula nkama e xitikweni ku basa swinene a nga si tshivela ndzilo. Nkarhi lowu a nga hlomisa, nwingi wo nwi byela swilo leswi a pfaka a ri karhi a swi tiva hi le kaya ka yena. Vavasati va kukula switiko swa vona hi ku chava timhaka leti.

Ku tsandzeka ka wansati ku hlavisa swa yindlu.

1. Hi yinwana ya tifanelo ta wansati loyi a tekiweke ku hlavisa swa yindlu ya yena. Loko a nga swi koti ku hlavisa swa yindlu mhaka leyi yi nwi sorisa vanhu; tlhelo rinwana nuna swi ta nwi karhata loko a tshama e thyakeni na swona va ri karhi va hlekiwa hi vanhu; swi nga endla leswaku nuna a nwi ba, kumbe va ko va hlongolana. Loko o tshuka a balekela ka rikwavo hi mhaka ya vulolo ni vusopfa bya yena /a nge fiki a ri vula e ka rikwavo, hikuva wa swi tiva leswaku loko a huma hi nyangwa le kaya siku a hlomaka u byeriwile swinene leswaku wansati hi ku gingirika, ku tsakisa nuna ni nwingi, handle ka sweswo a nga ka a nga byi kandzi vukati.
2. Loko wansati loyi a endla mhaka le'yo tano u karhata varikwavo, u va vangela milandzu, hi uva u ta fanela ku tshirisiwa hi xanchumu. Va ni matimba yo lava homu yo nwi vuyisa ha yona; loko va karhata va nga lava xuma ka vona ni vana, vukati byi fa, hikuva u ala ku endla leswi a nga te u ya e vukatini a ya endla swona.
3. Na swona nawu lowu wu tiyisiwa hikuva loko a lo biwa handle ke nandzu nuna wa yena u ta fanela ku nwi landza hi xanchumu le'xi nga ta fika xi korisa va ka vona.
4. Mhaka ya vusopfa ni vulolo bya wansati e vukatini yi hlulamisiwa hi vatswari va loyi wansati ni loyi wanuna; loko yi nga tsandza vona yi ko yi ya e habyeni yi ta ya dya loyi wansati, kwelaho vatswari va yona va nga tloveriwa hi swo tala.
5. Ku rhidela ni ku sinza tindlo i fanelo le'yikulu ya wansati lo'wunswhe e vukatini. Kumbe fanelo le'yi tlulaka hikwato i ya ku

ser 862

lunghisa swakudya; ku tlhokola, ku kandza ni ku sweka. (Nyoka yi famba hi marhumbu), loko nuna ni vana va nga ayi nchumu, va karhatiwa hi ndlala, u te va a tele yini e vukatini? Swilo swo tano loko swi humelela, nsati loyi a nga biwa swo vava a ko a tsutsumela kaya ka yena; kutani na kona a a nga yimi na munhu, varikwavo va ta nwi lahla, na yona HUVO yi nga va lahla.

1. Xiko. Nxaleti nsati wa Tlhelani loko a ri vukatini a va ni vusopfa a loloha. Tlhelani a a ri munhu wo lulama ngopfu, a nga lavi ponga; a ringeta ku kombisa nsati ku biha ka vulolo ni vusopfa lebyi a byi endlaka; kambe swi nga pfuni nchumu. Tlhelani a tlakusa voko a ba Nxaleti, kutani Nxaleti a tsutsumela eka rikwavo.

Loko va rikwavo ka Nxaleti va lava ku tiva le'vi nga nwi swa e vukatini Nxaleti o tilumaluma (a tsandzeka ku vula ntiyiso).

2. ¹⁴ Ni mixo hi loko Tlhelani a nwi landza kwale ka rikwavo. A fika a tshamisa kwale hubyeni. Hiloko nhwanyana a ya teka nhonga, kutani a ya rhurhela Tlhelani e ndlwini. Va tile va ta nwi vuyisa; loko lewo swi herile Tlhelani u te: Ndzi landzile nsati wa mina. Loko ku vitaniwile loyi wa nkat'a kwe, hi loko a hlamusela leswi va lwaka ha ewona, a ku: Nsati loyi wa mina ndzi nwi bile; hi lwela vusopfa ni ku loloha. Ndzi holova na yena hi leswi a nga kukuriki yindlu, hi ngo tshamisa e mpulukutseni; moti yo nwa loko hi ma lava i nyimpi masiku hikwavo; swakudya wo sweka loko mbilu ya yena yi ku sweka, kutani ndzi nga holova, ndzi ko ndzi karhala ndzi nwi tlhandleka voko. Yena a suka a famba. Ndzi nwi tekele ku ta ndzi endlela mitirho yoleyi a alaka ku yi endla, kutani a ndzi tivi lexi ndzi fanelaka ku xi endla sweswi. Ndzi to twa nwina vatatana.

3. Nxaleti a nga ha swi kotanga ku hlamula hikuva hikwavo leswi swi nga vuriwa hi nuna a wu ri ntiyiso. Mukgalabyi a tshinya nwana wa yena, na yena mukhegula a tatisa. Hi loko va ku ka Mukonwana muka u ta vuya.

4. Ku dlamutiwa vuputsu. Loko byi lulamile va rhuma munhu a nwi heleketa. Ntsuni loko yi fika yi ku: "Va ka Rikhoteo va vula sweswo va ri: Hi vuyisa nsati wa wena hi loyi. I nwana wa hina, kambe wa dyoha. Mitirho leyo hikwayo u fanele ku yi tirha. Swi ni tingana e ka hina loko a endla swilo swa muxaka lowu. Ha tshemba a a nga ha engeti loko a ri munhu."

5. Tlhelani ku hlamula ka yena a ku: "Wo ya tlangela e ka vatatana, ku ka ndzi nwi ba ndzi lo karhala hilaha ndzi nga va hlamusela ha kona a hi lwanga hi swinwana, loko kunene a nga endla tifanelo ta yena ku hava xo karhata kwala." Ntsuni yi tlhela yi muka ku ya fikisa merito walawo ya mukonwana wa vona.

15 Vanwana a va hlweri ku karhala. Xiknwe loko a byela wansati a nga yingisi, wo yi endla mhaka.

(a) Nwakhosa loko fika a vukatini e ka ka Xitlhelana, a ri nkata Nongoti, u fikele ku loloha ni vusopfa. Loko Nongoti a ku wa vula swo vela e hansi. Na vona v tswari va Nongoti a na va swi vonile, hi loko ku kaneriwa, ku rhumiwa mana wa Nongoti (nwingi wa loyi wa Nhlomi) a nwi hel keta e ka rikwavo. Mukhegula loko a fika kwale ka VATSWEKULOBYE a ku: Ndzi rhumiwile u tisa nwana wa nwina hi loyi, mi ta nwi laya. Sweswo loko swi herile, a suka a timukela kaya, a siya enwingi kwale ka rikwavo.

(b) I nwana wa vona va nwi tiva. Xikanwe va swi tivile leswaku vulolo byi nga nwi hambanisa ni va le vukatini. Va xwile na yena masiku, va ri karhi va nwi laya; ku nga ku nwi komba leswaku vulolo bya yena byi ta nwi onhela vukati, a a nga vi na kaya (muti).

(c) Kute loko va vona leswaku swi ringene ku nwi laya ka kona, va dlamuta swiputswana, va rhuma munhu a nwi heleketa.

(d) Loko ntsuni yi fika, yi ku: "Va vula sweswo va ka Xitlhelana, va ri: Nsati wa nwina hi loyi. Ewe hi nyumisa ngopfu loko hi te hi tswalane ni vanu kutani nwana wa hina a ya tshika tifanelo ta yena ta ndyangu. Hi ringetile ku komba leswi vanwana va

ser 862.

hanyisaka xiswona, loko a a ri nwana wo twa a a nga ha ta engeta." Vona va nkhenka. Va nwi amukela nsati wa vona, va ku: "Ha tlange-la; kunene vo veleka mmiri, mbilu munhu u ni ya yona. Loko a endle tifanelo ta yena i muti wa kwe, a nga toviwi hi nhwala." Ntsumi yi suka yi ti fambel ku ya suma hikwaawo leswi swi nga vuriwa.

(e) Vanwana loko swi karhatile ngopfu mhaka ya vusopfa ni vulolo ya swi kota ku dlaya evukati. Va nga vula va ku: "Nwana wa nwina hi yoloye, hi nge swi koti ku hanya na yena; hi nyikeni swa hina, hi avana xikanwe, a hi swi lavi ku tshame hi ri e mitengweni hi munhu wo endla hivomu." Hikwavo va tirha swi vava, a nga kona loyi a nga neimbi.

6. 16.1

Hambi leswi vavasati la'vantewha lava, va layiwaka ku hlayiso vingi va vona vanwana va swi kota ku teona nwingi swakudya, kumbe ku nwi gotseka kunene; swi komba leswaku a nga swi rhandzi ku nwi phamela. Muna loko a vona sweswo swi nga ka swi nga nwi tsakisi. Swi ta va holovisa ni ku endla leswaku a nwi ba. Manana u fanele ku dya; swi nga antewa ku pfumala mina. Hambi a nga ringeta ku tsutsum la e ka rikwavo mhaka yoleyo va ta yi sola, a a nga vi na vo yima na yona, hikuva a yi easekana. Yi nga ka yi nga yi na le hubyeni, hikuva na yona huvo yi nge yi yimeri.

7. Vanwana vavanuna va swi kota ku ba wansati hi leswaku a nga endlanga tifanelo ta yona ta ndyangu; kaei siku rinwana u teandze hi ku ka a nga tiphini e mmirini, kwalaho xihoxo xi ta va xi ri ni wanuna.

16.2*

Ku ongola vuvabyi.

(a) Wansati loko a vabyeriwa hi nuna u fanele ku tivisa vats'ari va nuna leswaku a nga pfukan'a. Wa swi kota ku nwi lavela n'anga. Ye ha ri fanelo ya yena ku nwi ewekela lambazi (vuswa le'byo vevuka) ni ku nwi tshivelela ndzilo.

(b) Loko ku vabya nkulukumba loyi a nga teka tshengwe, u fanele ku hlayisiwa ni nsati lo'nkulu, hikuva hi yena hore ya laha mutini. Hi yena loyi a fanelaka ku nwi ongola hambu swo ya hetelela hi ku biha.

(c) Hikwavo la'va taka e ku kambeni ka muvabyi va kuma yena ni ku vutisa yena ku iva leswi vuvabyi byi yimiseke xiswona; ni loko kumbe a tshuka a fa, hi yena loyi a nga ta va komba hilaha swi fanbeke ha kona.

(d) Na swona swa endleka leswi u nsati lo'nkulu a chava ku ongola nuna loko a vabya, a nga tshikela lo'ntsono ntirho wolowo. Loko a endlile mhaka le'yo tano wansati a nga ha swi koti ku dya ndzhaka, a nga tekeriwa vukulukumba bya yena byi nyikiwa loyi a nwi tlhamakama, loyi a nga yena a nga nwi hlayisa.

Ntirho wa wansati e ku akeni ka yindlu.

1. Ku aka yindlu i ntirho wa vavanuna. Wanuna u ta ku loko a hlengeletile hikwaswo le'swi lavekaka ku akeni ka yindlu, yi ta celeriwa, yi valeriwa, yi betsiwa. Loko leswi swi herile, wansati u ta fanela ku yi phama. Hekanyingi a nga tirhi a ri yexe, a nga rhamba vakarikulobye loko a ri wa le tshen weni, kumbe a endle tsimu va nwi pfuna vasati va muti.
2. Byanyi byi ta tsemiwa ni ku rhvariwa byi vuyisiwa laha kaya hi yena wansati; ni nkarhi lowy wanuna a akaka lwangu, wansati yena u ta va a ri karhi a ya e mahlweni ni ku hada (hweva) byanyi, byi ko byi ringana ku fulela yindlu leyi.
3. Na kona ku phama yindlu a yi phamiwi kanwe, kambe ya ruyetiwa kumbe kambirhi kumbe karharhu. Ravurharhu kumbe ra vurune yi phariwa hi misava le'yi nga olovisiwa ku kota loko o nge vo chuchutea; ku esa. Ku chuchutea i ntirho lo'wu endliwaka hi vavasati ni vuxika ku pfuxa tindlu ta vona, ku ti endle leswaku ti va tintewaha makhubi lawa.
4. Ku lunghisa laha hanfi na wona i ntirho wa wansati. U ta

sungula hi ku ba hi xibo; a ba swinene yi ringana. Iomu ku nga ni swikhedyana u tatisa hi misava, a ba ku ko ku ringane. Ndzharu u ta sindza hi misava, ngopfu va tolovela ku sindza hi xirhuvo, kutani va rhidela. Loko va etlerisile misava swinene, yi vupfile, ku sindziwa hi vulongo.

5. Loko yi ri yindlu le'yi nga ni xitiko e xikarhi kona ka tlakusiwa laha xitikweni. Leswi swi tala ku endlwa e ndlwini leyi ku tshiveriwaka ndzilo e ka yona; kumbe yindlu ya mukhegula hikuva yena u pfumala ndzilo hakanyingi.
6. Madulu yo hlayisela mavele ni tindluwa ni timanga ni timbewu ta tinxakaxaka loko swi akiwile wansati u ta fanela ku swi phama.

Mitirho wa nsati e ka swa le Masinwini.

1. Masimu ya wansati ma hlayile. Wansati u fanele ku va ni nsimu ya mavele; u fanele ku va ni ntanga, kum e mitanga loko swi koteka. / Laha ku nga ni ndzimu le'yinene, u ta byala mavele ya mitanga, ni tinwhembe ta mirho; loko ku fika mikarhi ya ku nyala matambala na yena u ta va ni nsimu ya kona. Tshangava ra timanga, tshangava ra tindluwa, hikuwo leswi hi le'swi fanelaka loko swi endleka.
2. Wansati u chivirikela mitanga ya yena swinene, u swi tsakela ngopfu hikuva swa nwi kurisa. Swi nwi endla hosi ya muti hikunene loko a swi kota ku ya tshaha e nainwini ya yona, a ta veka swa nyuku wa yena e mahlweni ka nuna ni vana va yena.
3. Vanwana vavasati va kona la'va lolohaka; la'vo tano va bisana huwa ni vanuna, hikuva wanuna a nga swi lavi leswaku nsati wa yena a loloha. Nkarhi wunwana nuna a nga ka a nwi ba.
4. Ku loloha i mhaka ya tingana; ya nyenyetea, kambe a hi mhaka le'yi nga dlayeka vukati.
5. Malembe lawa ku rimiwa hi swifuwo. Ntirho wa vavasati i ku

ser 862.

hlakula ni ku tshovela. Kambe la'va rimaka lomu ka tintshava, lomu va nga kotiki ku rima hi swifuwo vona va ha bohekile ku rima hi mavoko.

6. Loko wansati a loloha, a nga swi koti ku hatla a hlakula mavele wa ha ri nkarhi nuna wa swi kota ku hatlisa a nwi pfuna mavele ma nga si dyiva hi nhova.

Vuhlayiselo bya timbewu ta va-Xirali.

1. Nsati wunwana ni wunwana u ni laha a hlayiselaka kona timbewu ta yena. Mavele hi tinxaka ta wona. Loko ku laveka madulu, u akeriwa wona. Yena nwini u ta phama, a chuchutea a chela timbewu ta yena. Loko ku laveka nkundla u ta celeriwa wona a chela kona mavele ya yena.
2. Na yena wanuna mavele ya yena a ma pfangani ni ya vanwana. Loko vasati va pfunile, mavele ya vona ma swi kota ku tlulela, wanuna u to xavisa ya yena; kasi loko va helelwa va ha ri e mpfhukeni u va avela ya yena.
3. ¹⁹ Loko mavele ma upfila kutani ma pfumala laha ma nga hlayise-riwaka kon: hikokwalaho ka vulolo bya wanuna eku aka switlati kumbe madulu swi ta kakhata yena hi uva u ta fanela ku singila ku xavela ndyanu mavele la'ma nga onhaka hikokwalaho ka vusopfa bya yena. Hambi swi ri tano swi ta onhaka vavasati va ri karhi va vula, va holova.
4. Laha ku nga hava wanuna, vavasati va swi kota ku enga byelwa ni loko byi ri vuputsu va kombela vanwana ku va pfuna hi ku va akela.

MADYI ELI YA MAVELE.

1. Wansati wunwana ni wunwana u dya mavele ya yena ni vana va yena ni nuna wa yena. Loko va gungundzile, va vika e ka nuna. Nuna wa vona u ta va avela hi ku ringana. Loko wunwana a heta vanwana va nga si heta, u ta tlhela a va avela hi ku ringanisa

ser 862.

hikwavo ka vona; hikuv loko a nga enali sweswo u t v a luneka ritswaha. Ku oya la'va rhandzibala. Ku nyika hikwavo hi ku ringana i ku rimela ritswaha. Mhaka leyi ya fana swinene ni hi tlhelo ra swilo hikwaswo leswi wanuna a nyikaka vasati ni vana. Swi fanela ku pimiwa hi ku ringana nkarhi wunwana ni wunwana loko va nyikava.

2. Loko vasati va hanalalakela munhu hi ku ka va nga hlayisiwi, a hi nandzu wukulu ngapfu; ko biha kona ku vulavula. Loko mhaka yo tano yi nga tshuka yi ya fisa ehubyeni yi ta teandza wanuna. I fanelo ya wanuna ku hlayisa vasati va yena; loko ku ri ni ndlala wa va singilela (hileswaku u va lavela swakudya); na swona swo ambala u fanele ku vona leswaku va na swona. Wanuna u fenele ku ringeta leswaku va ndyangu va pfumala le'ewi tlulaka katimba ya yena; kasi hikwaswo leswi a fanelaka ku swi kuma loko a nga lolohi, va fanela ku swi kuma.
3. Loko va kota ku heta mavele hi nkarhi wunwe nwi ta va swi nwi fambele swinene loyi wanuna, hikuva va to pimeriwa kanwe, ku nga ri ni leswaku loko ndzi nga va fanisi va ta nazi karhata.
4. ^{20.} Loko ndlala yi ri kona etikweni, wansati a dyile mavele a heta, wo vikela nuna wa yena. Wanuna loko a nga swi koti ku singila leswaku va kuma swakudya, wansati u ta ya eka rikwavo a ya vika ndlala. Vaka vona va ta swi kota ku phalala va ta pfuna hi swakudya.
5. Wansati a nga swi koti ku suka evukatini hi nhloko, a ku u hlongola hi ndlala. Wansati a nga swi koti ku tshika wanuna a ya ka wunwana laha ku xurhivaka (laha va dyaka). Munhu a hi mbyana yi vitaniwaka hi rikari (xihalu); na swona munhu a hi huku yi vitaniwaka hi tshuri.
6. Loko timhaka ti ko ti fika laha ndlala yi xungetaka ku dlaya evukati, ku tshamiswa ehansi ku vulavuriwa. Loko vusobfa byi

ser 862.

ri ni loyi wanuna u ta kombisiwa byona, mhaka yi herisika.

7. Wansati loko o tifambela ku nga twakalanga nchumu, a ku yena u hlongoriwile hi ndlala evukatini, (hi leswaku ku suka ka y na ku nga kaneriwanga), a nga vuriwa xiphukuphuku; a nga tekeriwa vana, na yena tata wa yena a nga hlantisiwa xuma lexi a nga xi dya.

8. Manguvalawa swa endleka leswaku wansati a suka e vuka ini, a ku u hlongola hi ndlala. Va-rikwavo va to tihersa xuma le'xi nga nwi lovola; hikuva loko va nwi tihersela ka nuna wa yena hi matimba, wo tlhela a baleka, kumbe a pfanga ni ku tlolola a ya eka wunwana wanuna. Masuku yo hundzuka nghoma va chela.

Xikombiso: Nyavana, Nwa-Muwazi, a a tekiwile hi va ka Valoyi. A a ri nnti wa vuhlantswa. Loyi wa hosi ya y na a nwi hanyisa hi ku nonohwa ngapfu, hi tlhelo ra swakudya. Hi loko Nwa-Muwazi a suka a tifambe a hanale ka ku komba vanyana emhaka. Loko timhaka ti ya e hubyeni swi kum-ka leswaku u lo tieuk-ka, a ku na loyi a tivaka le'xi nga nwi susa. Hi loko Commissioner a nyika loyi wanuna wa ka Valoyi evana; na yena Muwazi a hlantisiwa xuma lexi a nga xi dya.

21
Nyavana a tlhela a ya tekiwa kambe hi va ka Homu. Va ba xuma va ta nwi lovola. Malembe manbirhi ma nga si hundza, Nyavana a sukela vukati/le'byintswa a ya tekiwa hi vanyana vavanuna. Hi loko na vona va ka Homu va ya kutsela xuma xa vona e ka Muwazi. Sweewi Nyavana a nga ha lovorwi, wo tekiwa ntsena, a tithamela.

Jamela nkata Xikhokheyana wa ka Mkhawana a a ri ni vasati vambirhi Vasati lava a a va akele miti mimbirhi. Nkarhi wunwana a a tshamis ka wunwana, nkarhi wunwana e ka wunwana. Miti loyi a yi vandzekene. Eku rinwana u te loko a ku u ya e ka loyi wunwana wansati o kuma ko fana ni kwala. Wansati a fambile ni vavanuna vanwana. A tekile swihlangi swimbirhi swa ka Mkhawana (mufana ni nhwanyan) a famba na swona. Hi loko

ser 862.

2/cont

nuna a teka munghana, va teka ma-Pase, va famba va lava loyi
 wansati lomu maplasini. Loko va fika kunwana vo twa leswaku
 a va ri kwala; loko va fika kunwana vo twa va ku a va ri kwala,
 sweswo-sweswo va ko va h lelwa hi timbuva va tlhelela okayal

Xikhokheyana wa ha tlhelerile kona e ku laveni. Wansati u
 lo tisukela a tifambela e handle ka mshaka.

END S. 862